

Spärrbyggnader under vatten vid Stegeborg

Under flera år har marinarkeologen Harry Alopaeus undersökt påspärrar och vrak i såväl svenska som finska vatten. Här följer en redogörelse för undersökningarna vid Stegeborgs slottsruin vid inloppet till Slätbaken, Östergötland.

Cirka en mil österut från staden Söderköping ligger Stegeborgs slottsruin på en liten ö i ett sund av viken Slätbaken. Slottet finns nämnt i urkunderna redan från början av 1300-talet.

Undertecknad blev intresserad av Stegeborg både på grund av dess namn och genom uppgifter att i sunden skulle finnas rester av påspärrar. Närmare information samt planritning eller beskrivning fanns ej att tillgå.

En amatörforskare från Göteborg, Anders Högmer, tog 1984 kontakt med mig efter att ha läst om pålningar och mitt arbete med undervattenspärarna vid Axevalla hus (borg). Planerna för Stegeborgsundersökningarnas praktiska genomförande var relativt

snabbt gjort i samarbete. Det verkliga fältarbetet startade sedan i maj 1985. Anders hade då skaffat fram ekonomisk hjälp för bla tryckluft och mat samt logi för de dykare som på frivillig väg gått med i projektet. Dessa frivilliga dykares arbete var av mycket stort värde under den förberedande inventeringen av Stegeborgsområdet som avsåg en kartering av alla fasta konstruktioner på botten runt slottsruinen. Dessutom avsågs undersökas botten utanför den ca 3 km västerut från Stegeborg räknat liggande Skällviksborgens strand samt de två passergerarna E i tersundet och Pålundet belägna ca 4 km öster om Stegeborg.

Undersökningstiden valdes till tre veckor efter islossningen i avsikt att få klar sikt efter vårfloppet, men före alg och plankontillväxten som senare försämrar sikten igen. Tyvärr lyckades inte detta riktigt då vintern 84-85 var ovanligt hård och därmed vårfloppet rikligt. Även vädret var ogymsamt vid undersökningstillfällena.

Undersökningsområdets storlek

I början planerade vi inventera ett område vid själva borgen som omfattade från strandlinjen ca 20-30 m utåt, runt ön samt något område av de över sunden gående stenspärrens. Sammanlagt utgjorde detta ca 62000 m² botten. Vi ville dessutom undersöka i vilken mån Erik Dahlbergs kopparstick överensstämmer med verkligheten, beträffande de i sjön byggda konstruktioner som ses i hans, av J Aveleen renritade, grafiska blad av Stegeborgs området.

Undersökningarna

Vid Stegeborg gjorde man år 1985 två större undervattensinventeringar samt provtagning för bestämning av de påträffade virkets ålder. Inventeringarna har utförts av med hjälp av sportdykare. De flesta från Söderköping och Linköping. Sammanlagt har ca 35 dykare deltagit från flera olika dykarklubbar. Under 4 dygns inventering arbetades ca 110-120 mantimmar under vatten. Avgjort största problemet var den dåliga sikten under vatten. Som sämst varierade den mellan 5 till 125 cm. Naturligtvis påverkade detta inventeringens noggrannhet.

Trots alla svårigheter har vi preliminärt inventerat/avsökt ca 40000 kvm botten och därmed erhållit underlag för den andra fasens punktundersökning. De planerade inventeringarna vid det ca 2 km västerut belägna Skällviksborgens strandområde har ej kunnat påbörjas av tidsbrist, ej heller det ca 4 km österut belägna Ettersundet. Det intill Stegeborg belägna Pålundet besöktes av endast ett dykpar. Dessa på-

träffade dock ett omfattande spärrsystem med breda stråk av stående pålar över de ca 200 m breda sunden. Ev kan dessa, genom skriftliga källor, dateras till 1580-1590 talet och fejderna under Sigismunds tid.

Det praktiska arbetets utförande

Undersökningarna gjordes dels genom paradykning, dels genom lindykning från land. Påträffade pålar i rader eller stråk utmärktes med bojar.

Före den andra undersökningsperioden i oktober fick dykarna se en film om liknande spärrar. Denna enkla information gav tydliga positiva resultat i det fortsatta arbetet.

Den livliga småbåtstrafiken i området utgjorde en allvarlig risk för dykarna. I norra sundet dessutom den reguljära färjtrafiken som gick över undersökningsområdet. Här gjordes därför de flesta dykningarna som lindykningar från roddbåt. I båten tjänstgjorde nästkommande dykpar som "besättning" och reservdykare. Problem uppstod med dokumenteringen av vad dykarna hade sett på botten och särskilt, var man gjort iakttagelsen. Man saknade en undervattenstelefonförbindelse till följbåten samt någon form av positionsbestämningsmetod, tex vinkelmatning ed.

Fynd

Vid Stegeborg upptäckte vi med säkerhet två, ev tre stråk, av ännu stående pålar. Dessa stråk går invid södra sundets strand och parallellt med strandlinjens sträckning. I norra sundet och på västsidan av slottet påträffades endast fragmentariska stråk av pålar. Tillsammans ger dessa intryck av tre stråk av stående pålar runt hela slottsholmen på, idag, 3-6 m djupt vatten. Dessutom finns rester av en spärr över norra sundet. Den består av dels tydliga spår av stående pålar, dels en spärr av sten, utformad som en ås eller kombination av ås och en stenfyllda timmerkistor. Denna spärr syns nu vid slottssidan ca 1 m över vattnet och går ut och under vatten helt över sundet. Stenfiske och farledsmuddring från 1800-talet och framåt har utplånat delar av spärran.

En preliminär arbetshypotes går ut på att ett stående pålningsstråk först byggts över sunden. Detta har senare kompletterats och förstärkts med sten och timmerkistor. Det bör dock betonas att särskilt de ursprungliga, stående pålarnas betydelse, är oklar. Dessa kan utgöra rester av en i flera omgångar ombyggd bro.

Det ser ut som om det både under och bredvid ovan nämnda stenås går

ett brett stråk av stående pålar över det norra sundet. I södra sundet har man ännu icke påträffat motsvarande stråk, en stenås finns dock även där.

Ca 20 m öster om stenåsen går dock ett pålningsstråk i riktning över sundet.

På botten ligger på flera ställen stora samlingar av lösa pålar och timmer från förstörda kistkonstruktioner ed. Vidare påträffades två mindre lämningar av båtvrak. Dessa utgörs sannolikt av intill stranden tömda och övergivna (sänkta) vrak. Undersökningen av dessa kommer att fortgå.

Undersökningar i framtiden

Vid Stegeborg är nu det hela planerade undersökningsområdet ca 76.000 m², medan det under året 1985 inventerade området är ca 40.000 m². Det sistnämnda området är dock bristfälligt undersökt, speciellt på västra sidan, beroende av den dåliga sikten under vattnet. Undersökningen av ett så stort område med den noggrannhet som undersökningar av denna typ kräver, betyder i verkligheten ett sakta simmande i 30 km med stor uppsikt. Med beaktande av alla stopp och hinder måste man räkna med 100 till 200 timmar som minimi. Alla upptäckta konstruktioner skall dessutom inmätas närmare på kartan. Detta sker dock i en andra fas, som visserligen kräver färre deltagare men tar längre tid.

Vart siktar man egentligen?

Man kan fråga sig vad nytta man gör med dessa ansträngningar. I Stegeborgsfallet får man en god kartbild över fördelningen av byggda konstruktioner synliga över botten. Dessutom en god möjlighet att rekonstruera dessa till form och funktion. Med hjälp av dendrokronologisk datering erhåller man så en indikation på anläggningsår.

I målsättningen med arbetet ligger att utröna hur spärrarna byggdes och med vilka arbetsmetoder dessa framställdes. Av spår i virket kan man härled vilken typ av redskap som använts i timmermansarbetet mm.

Slutord

Till de kommande undersökningarna vid Stegeborg måste dykarna tränas i att röra sig så lätt som möjligt, så att slam ej virvlar upp. Dessutom bör varma dräkter användas; mycket tid åtgick att "hålla värmen".

Att ej röra upp slam, hålla värmen och dessutom göra bra observationer är svårt. Med träning och åter träning skall det lyckas.